

Г.І. Корогод – канд. іст. наук, доц., проф. кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУМЩИНИ)

1 серпня 1914 року Росія вступила у війну. У її вир була втягнута і Україна. Багато робітників і селян були мобілізовані до армії. На її території протягом чотирьох років велись воєнні дії.

Уже і перший рік війни виявилось, що Росія почала війну не підготовленою. Недостатній воєнний потенціал, нездатність уряду організувати воєнне виробництво привели до того, що на кінець 1914 року фронт став відчувати нестачу озброєння, обмундирування, продовольства, транспортних засобів. Насувалась господарська розруха.

На початку війни Росія (разом з Україною) мала високо розвинуту банківську систему. Вона включала 1 476 фінансово-кредитних установ, в тому числі: Державний банк, з 136 відділеннями, 50 акціонерних банків з 778 відділеннями, 1 108 товариств взаємного кредиту і 317 міських банків.

Фінансово-кредитні установи Центральної, Східної і Південної України належали до загально імператорської мережі. В Україні діяли відділення центральних Державного, Дворянського Земельного, Селянського Поземельного та інших банків, існували приватні акціонерні земельні банки в Києві, Харкові, Полтаві, Сімферополі, акціонерні банки комерційного кредиту в Києві, Харкові, Кременчуці, Одесі, Катеринославі і тощо.

На Сумщині діяли відділення Державного і Азовсько-Донського банків (Суми, Ромни), Московського промислового (Суми), в Путивлі був заснований “Сільськогосподарський і промисловий банк Путивльського земства”, в Сумах – “Олександрівський селянський сільськогосподарський банк”, в Ромнах, Білопідлі, Сумах, Кролевіці, Конотопі – міські банки.

В умовах економічної кризи, породженої війною, головне завдання банків було підтримувати своїми засобами промисловість, транспорт, сільське господарство, торгівлю. Але війна поставила і нові вимоги – працювати з такими новими категоріями вкладників, як піддані ворожих Росії держав, мобілізовані до армії, ті, що опинилися у ворожому полоні. Правове обґрунтування політики по відношенню до цих категорій осіб визначалось спеціальними указами і циркулярами вищих владних органів.

Так, 15 листопада 1914 року імператорський указ Сенату заборонив виплату, видачу, пересилку або переказ будь-яких грошових сум, цінних паперів, срібла, золота, дорогоцінного каміння, а також ювелірних виробів австрійським, угорським, німецьким і турецьким установам, товариствам, що знаходяться за межами Росії, і підданим цих держав. Наступного року було заборонено видавати підданим ворожих держав, що перебували у Росії,

видавати гроші, процентні та дивідендні папери і купони на них на суми більше 500 карбованців. Одночасно ощадні каси одержали циркуляр Міністерства фінансів, в якому говорилось, що видача вкладів підданим ворожих держав допускається лише в сумі не більше 1 000 карбованців. Згодом ця сума була зменшена до 500 карбованців.

Подібні заходи здійснювали і комерційні банки. Так, в вересні 1914 року правління Азовсько-Донського банку розіслало своїм відділенням на місцях, в тому числі Роменському і Сумському циркуляр, за яким векселі і цінності, подані на інкасо австрійськими та німецькими підданими або відділеннями австрійських і німецьких фірм, поверненню їм не підлягають. Наступного року правління цього ж банку зробило запит Роменському відділенню щодо грошей і документів, поданих на інкасо фірмою “Генріх Ланц”. Правління попереджало, що всі операції з вкладами цієї фірми можна здійснювати лише за дозволом державного інспектора. Тоді ж кролевецький повітовий ісправник за наказом чернігівського губернатора звернувся до правління Кролевецького міського банку з вимогою подати інформацію про наявність в ньому капіталів компанії “Зінгер”. Якщо такі є, зазначалось у зверненні, то видавати їх банк міг лише за згодою губернатора.

Підданих воюючих проти Росії держав не тільки обмежували при фінансових операціях, а і взагалі намагалися відсторонити від банківських справ. Так, в лютому 1915 року директор Кролевецького міського банку одержав з канцелярії чернігівського губернатора “Уведомление”, в якому говорилось, що згідно з розпорядженням Особливої канцелярії по кредитах від 31 грудня 1914 року “состоящая на службе во вверенном Вам Кролевецком Городском Общественном Банке австрийская подданная Феофила Федоровна Малаховская подлежит увольнению”. Вказівка була виконана і на місце Малахової був призначений син губернського секретаря В.О. Войцехович. В заяві він написав: “Вступая в должность писца Кролевецкого Городского Общественного Банка, я обязуюсь, согласно статье 13 “Положения о Городских Общественных Банках” издания 1912 года, все, касающееся операций банка и его счетов, хранить в тайне”.

В роки війни царський уряд ухвалив ряд постанов, що полегшували користування вкладами його підданим, які перебували в армії або потрапили в полон. Зокрема, була відмінена обов’язковість письмового доручення для одержання грошей іншою особою. Достатньо було усної заяви. В жовтні 1915 року ощадні каси одержали дозвіл на підставі заяви вкладника, що перебував в полоні, переводити гроші на місце його знаходження. Спрощувалися банківські операції для різних установ та організацій. Зокрема, був встановлений пільговий порядок одержання грошей військовими частинами, сільськими громадами та ін.

На території Росії, в тому числі і на Україні, в роки першої світової війни була велика кількість таборів, в яких утримувались військовополонені, переважно німецькі та австро-угорські. Вони мали право користуватися своєю національною валютою, а банки дістали дозвіл її скуповувати. 4 квітня

1916 року Сумське і Роменське відділення Державного банку одержали циркуляр, який дозволяв купувати гроші у військовополонених за такою ціною: золота монета німецька – 4 крб. 60 коп. за 10 марок, золота монета австрійська – 3 крб. 90 коп. за 10 крон, турецька ліра – 8 крб. 50 коп. Срібна монета обмінювалася: німецька марка – на 17 коп., австрійська крона – на 15 коп., турецький піастр – на 3 коп. Виручені кошти необхідно було пересилати до Петроградської контори Державного банку.

Щоб поповнити відчутно спустошену війною державну скарбницю царський уряд вдається до організації позик шляхом продажу громадянам облігацій. 3 жовтня 1914 року з'явився імператорський указ про випуск облігацій внутрішньої 5-процентної позики на загальну суму 500 мільйонів карбованців. Ощадні каси одержали від управління державних ощадних кас інструктивний лист, в якому вимагалось вжити всі заходи, по якнайширшому розповсюдженню облігацій серед вкладників. Наступного року було оголошено підписку на облігації другої внутрішньої і 5,5 % короткострокової воєнної позики.

Таку ж політику продовжив Тимчасовий уряд. У 1917 році був оголошений “Заєм свободи”. У зв'язку з цим Сумське відділення Державного банку опублікувало окремою листівкою звернення нової влади до громадян Росії, в якому говорилось: “Сильный враг глубоко вторгся в наши пределы, грозит сломить нас и вернуть страну к старому, ныне метрвому строю. Только напряжение всех наших сил может дать нам желанную победу. Нужна затрата многих миллиардов, чтобы спасти страну и завершить строение свободной России на началах равенства и правды. Не жертвы требует от нас Родина, а исполнения долга. Одолжим деньги государству, поместив их в новый заем, и спасем этим от гибели нашу свободу и достояние”.

За успішне розповсюдження облігацій серед населення Державний банк видав співробітникам Роменського і Сумського відділень грошову винагороду в розмірі від 10 до 300 карбованців.

Банки і їх відділення на місцях займалися благодійницькою діяльністю на користь фронту. Так, при Сумському відділенні Державного банку організувався жіночий гурток, члени якого закуповували білизну, теплі речі, продовольство і подарунки для солдатів.

Не стояли осторонь від цієї справи і кредитні товариства. Вони збирали для армії продовольство, сировину, готували одяг, взуття і т.п. Так, товариства, які обслуговувалися в Сумському відділенні Державного банку, в 1914-1915 р.р. передали військовому відомству 53 314 пудів вівса, 11 565 пудів жита, 14 875 пудів житнього борошна, 259 пар валянок, 45 кожухів. Конотопська спілка кредитних товариств відправила майже 100 тисяч пудів зерна, стільки ж вівса, 5 вагонів житнього борошна, 3 вагони рису і зібрала 112 тисяч карбованців. Охтирське товариство організувало виготовлення чобіт. Було пошито 1 379 пар і тощо.

У зв'язку зі скороченням кількості службовців в результаті мобілізацій в банках почали впроваджувати позаурочні роботи, а в березні 1915 року були

відмінені літні відпустки. В наказі Держбанку з цього приводу говорилося: “Когда наша доблестная армия не имеет отдыха от ратных трудов своих, министр финансов изволил признать соответственным, чтобы в текущем году чинам центральных и местных учреждений Министерства финансов отпуска в летнее время, в виде общего правила, не разрешались”.

Йдучи на такі непопулярні заходи, міністерство намагалось хоч як-небудь підтримати своїх працівників. Так, “за сверхурочные занятия и усиленные труды” нараховувалась доплата в розмірі 40 або 50 відсотків, в залежності від посади службовця. Мобілізовані до армії службовці першого розряду одержували: одружені – по 50 карбованців, неодружені – по 30 карбованців, службовці другого розряду відповідно по 40 і 50 карбованців. З 1914 року працівникам контор, відділень і агентств Держбанку, які поступили на службу не пізніше 1 липня цього року, видавали винагороду за рахунок прибутків банку у розмірі місячної зарплати. Відпускалися також кошти на виховання дітей шкільного віку.

Кредитні товариства допомагали сім'ям своїх односельців, в яких чоловіки були мобілізовані. Їм видавали безпроцентну позику з умовою повернення її протягом трьох місяців після війни, надавали допомогу в обробітку полів, виділяли гроші і тощо.